

Hylkje Steensma:

Intercultureel onderwijs eigen taal op de basisschool *Moluks Maleis in Assen*

De afgelopen zes jaar was Hylkje Steensma 'Maleise juf' in het basisonderwijs in Assen. In die tijd heeft zij materiaal ontwikkeld voor het onderwijs eigen taal in het Moluks Maleis rond verhalen over de huishagedis Trientje Tjitjak, materiaal dat ook geschikt is voor gebruik bij intercultureel onderwijs aan de hele groep. Aangezien per 1 augustus 1999 het Onderwijs in Allochtone Levens-Talen (OALT) de regelingen voor Onderwijs Eigen Taal vervangt, zijn er redenen genoeg voor een verslag en een vooruitblik uit Assen.

'Kan ik u helpen?'

'Doe maar makreel.'

'Hoeveel wilt u mevrouw?'

'Twee staarten, meneer.'

De visboer, die met zijn kraam niet ver van de Molukse wijk in Assen staat, begrijpt kennelijk precies wat zijn Molukse klant bedoelt. Twee hele vissen worden ingepakt, de mevrouw betaalt en de volgende klant is aan de beurt¹.

De wat oudere Molukse vrouw is duidelijk een vertegenwoordigster van de eerste generatie Molukkers in Nederland. Wie zal het haar kwalijk nemen dat ze een grammaticale eigenaardigheid van de ene taal toepast in de andere taal? Ze spreekt tenminste Nederlands en ze kan zich redden! Verscheidene van haar generatiegenoten – andere oma's en opa's dus – spreken nog nauwelijks Nederlands, ook al zijn ze al bijna 50 jaar woonachtig in Nederland. Hun kinderen zijn op een Nederlands-talige school geweest; zij spreken Nederlands en zij kunnen zich over het algemeen ook

nog goed redden in het Maleis. En de kleinkinderen dan?

Eigen taal en de kleinkinderen

In 1992 kwam ik in Assen wonen, na een verblijf van ruim tien jaar in Indonesië (Kupang-Timor, Jakarta). Toen mij werd gevraagd of ik misschien geïnteresseerd was om lessen Moluks Maleis te gaan geven op een basisschool in Assen, vroeg ik mij af of dat nu wel zo'n zinvolle bezigheid zou zijn. Ik had gehoord dat er nogal wat Molukse basisschoolleerlingen problemen hebben met de Nederlandse taal. Zou het niet beter zijn om aan deze kinderen extra lessen Nederlandse taal te geven? Als vader en moeder en soms zelfs opa en/of oma al in Nederland geboren zijn, zou je je dan zo zachtjesaan niet Nederlander moeten voelen en de Nederlandse taal perfect moeten beheersen? Wat zou het, zo dacht ik, trouwens vervelend zijn om les te moeten geven aan kinderen die zelf helemaal niet gemotiveerd zijn. Die door hun ouders verplicht worden om aan de lessen Moluks Maleis mee te doen!

Na zes jaar ervaring in het geven van lessen Moluks Maleis aan Molukse kinderen op de basisschool, ben ik inmiddels een andere mening toegedaan.

De praktijk was – ik schrijf *was* omdat per 1 augustus 1999 lessen Moluks Maleis tijdens schooltijd niet meer toegestaan zijn – totaal anders. Het waren juist *niet* de ouders die hun kind naar de lessen stuurden, het zijn de kinderen *zelf* die gemotiveerd zijn. De meeste ouders vonden het wel best dat hun kinderen mee gingen doen met de lessen, maar ze waren aanvankelijk niet eens erg enthousiast. Degenen die echt veel belangstelling toonden, waren de Nederlandse partners van Molukkers, van wie er een aantal aan mij vroeg of ze zelf ook les konden krijgen. Enkele Molukse ouders verboden hun kind om aan de lessen mee te doen, omdat ze vonden dat hun kind dan te vaak andere lessen zou moeten missen. Pas na aandringen van het kind zelf gaven ze later toestemming. Wat te denken van een vierjarig Moluks meisje dat voor het eerst op school komt en dan tegen mij zegt dat ze Maleis wil leren. Hoe komt zo'n kind daarbij?

Motivatie van de kinderen

Hoe komt het toch dat jonge kinderen, van wie de ouders in Nederland zijn geboren, zo gemotiveerd zijn voor het leren over hun eigen taal en cultuur? Het fascineert mij enorm dat deze kinderen kennelijk een bepaalde drang in zich hebben om bij de eigen groep te willen horen.

Een verklaring is niet gemakkelijk te geven. Het vierjarig meisje over wie ik schreef, is inmiddels zeven jaar. Ik vroeg haar onlangs: 'Zeg, toen jij voor het eerst op school kwam wilde je graag Maleis leren. Waarom wilde je dat zo graag?' Ze wist niet wat ze moest antwoorden en zei: 'Nou gewoon, dat vind ik wel leuk.'

Het heeft waarschijnlijk iets te maken met de sterke familiebanden in de Molukse groep. Veel Molukse kinderen zien hun opa en oma regelmatig. Bij de verschillende feesten en bij begrafenissen komen familieleden uit heel Nederland bij elkaar. Bij die gelegenheden wordt over het algemeen Maleis gesproken. Opa en oma hebben nogal wat te zeggen over de opvoeding van de kinderen. Hoe kun je opa en oma dus blij maken? Door hun taal te spreken!

Elk jaar in de adventstijd organiseren de sow-gemeente Assen-West en twee Molukse kerken in Assen een gezamenlijke kerkdienst. Meestal laat ik bij die gelegenheid een aantal van mijn leerlingen een gedeelte uit de Maleis-talige bijbel lezen, hetgeen vaders en moeders, opa's en oma's altijd zeer ontroert.

De lessen

De lessen Moluks Maleis werden de afgelopen zes jaar gevolgd door gemiddeld vijftendertig kinderen uit de groepen 1 tot en met 8. Aanvankelijk twee keer per week, later – toen de school toch nadelen zag in het steeds maar weer verzuimen van de andere lessen – één keer per week. In kleine groepjes variërend van drie tot tien kinderen kregen ze op wisselende tijdstippen les.

Wat kun je als leerkracht eigenlijk doen in zo weinig tijd? Hoe moet je te werk gaan als binnen een kleine groep enorme niveaueverschillen bestaan? Een aantal kinderen, ik schat zo'n vijftientwintig procent, spreekt thuis Maleis,

onder de andere kinderen zijn er die helemaal geen Maleis spreken. Alle kinderen zijn wél vertrouwd met een Maleis-sprekende omgeving.

Het doel van de lessen

Het vak *Onderwijs in Eigen Taal* (OET) richt zich in het algemeen op de identiteitsontwikkeling van de Molukse kinderen en als belangrijk onderdeel daarvan op de ontwikkeling van vaardigheid in het Moluks Maleis (Hajer 1990). Het is voor de Molukse kinderen belangrijk dat ze weten dat er op school aandacht is voor hun taal en cultuur. Zitten ze tijdens de les best wel eens te mopperen op die *moeilijke* taal en die *rare* woorden, tegenover hun klasgenoten scheppen ze er over op dat ze Maleis leren. 'Wij leren onze eigen taal!'

De opzet van de lessen

De inhoud van de taallessen richt zich vooral op de taaldomeinen *thuis en familie*, *geloof en contacten met de Molukken*. De andere drie in de sociolinguïstiek bekende taaldomeinen *buurt en wijk*, *onderwijs* en *ambtenarij* komen nauwelijks aan de orde. Voor wat betreft de keuze van de leerstof maak ik gebruik van de in het *Leerplan* (Hajer 1990) genoemde taal-functies:

- a omgaan met elkaar,
- b informatie uitwisselen,
- c houdingen en meningen uitdrukken,
- d regelen en onderhandelen,
- e een gesprek gaande houden.

Daarnaast worden ook expliciete cultuurlessen gegeven, waarbij aandacht besteed wordt aan de geschiedenis van de Molukkers, de natuurlijke gesteldheid op de Molukken, de woonomgeving van de Molukse kinderen in Nederland, Molukse liederen, muziek en dans. Verder is er aandacht voor bijbelverhalen en de christelijke liederen. De weken voorafgaand aan 25 april, de herdenking van de oprichting van de RMS, zingen we het Molukse volkslied. In de laatste maanden van het schooljaar krijgt elke groep een kookles, waarin Molukse hapjes gemaakt worden.

15

Heel veel jaren later:

Er is een huis in Assen waar tjitjaks zijn.

In dat huis wonen opa Toni en oma Tinette.

Opa en Oma zijn heel gelukkig in Assen. Ze hebben al een heleboel kinderen, ze hebben ook al kleinkinderen. Achterkleinkinderen zijn er ook al. Ze zijn allemaal samen één familie.

Zondags komen ze allemaal bij elkaar in het huis van opa Toni en oma Tinette.

Opa en Oma vinden het leuk om over Ambon te vertellen.

Ambon daar komen zij vandaan. Opa vertelt graag over de familie op Ambon, over zus Door, over de prauwen, over betjaks, over de winkel van meneer Joenoes en nog veel meer. Sommige kinderen vinden het leuk om er naar te luisteren.

Er zijn ook kinderen die liever gaan spelen.

Er zijn kinderen die zeggen: "Opa ik wil naar Ambon. Opa ik wil mijn familie wel eens zien."

Er zijn ook kinderen die zeggen: "Ach, Opa vindt het leuk om er over te vertellen, maar ik ga liever spelen."

Dat is helemaal niet erg.

Ze zijn toch samen één familie, ze horen bij elkaar!

Afbeelding 1: Laatste bladzijde uit Toni Tjitjak op Ambon.

Afbeelding 2: Keukenplaat met tjitjaks.

Ervaringen

De eerste maanden van mijn carrière als 'Maleise juf' was een periode van aftasten en uitproberen, van zoeken naar bruikbaar materiaal. Nu, zes jaar later, is er het een en ander aan materiaal verschenen. Op verzoek van de SBO (Stichting Bicultureel Onderwijs) te Assen, inmiddels opgegaan in het LSEM (Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers) te Utrecht heb ik de leesboekjes *Trientje Tjitjak* en *Toni Tjitjak op Ambon* geschreven (zie ook Moer 1998•4, *Trientje Tjitjak, een tweetalig kinderboek*). Het zijn 'omkeerboekjes', ze zijn zowel in het Moluks Maleis als in het Nederlands te lezen.

Deze twee verhaaltjes worden in de les gebruikt voor het oefenen in het lezen in de Moluks Maleise taal. Tevens biedt de inhoud van de verhaaltjes de gelegenheid om in te gaan op de leefwereld van Molukse kinderen. In het lokaal van groep 4 staat een aantal exemplaren van de boekjes in de klassenbibli-

otheek, zodat ze ook door de andere (niet-Molukse) kinderen gelezen kunnen worden. Voor die kinderen kan dit verhaal een kennismaking zijn met de leefwereld van hun Molukse klasgenootjes. In de verhalen komen op een speelse manier thema's aan de orde als: migratie, inburgeren in een nieuwe omgeving, de tweede generatie, heimwee naar je 'eigen' land, pijnlijke keuzes en beslissingen. In het tweede deel wordt beschreven hoe het kan gaan, als een in Nederland geboren tjitjak (vul in kind) op bezoek gaat bij het onbekende moederland. Je verlangt ernaar om het land van je ouders te zien, maar je wordt vast geconfronteerd met sociale en culturele verschillen en de kennismaking met onbekende familieleden kan soms moeizaam zijn. Het tweede boekje zou aanvankelijk eindigen met een happy-end op de Molukken, ware het niet dat Molukse kennissen suggereerden dat dat happy-end toch maar beter in Nederland gesitueerd kon worden (zie afbeelding 1).

1B
Oefening 3

'Tikus is een muis'

groep 1 / 4

Doel: de leerlingen weten dat er mensen zijn, die voor alles om hen heen, andere woorden gebruiken dan die zijzelf gebruiken.

Suggesties voor gebruik

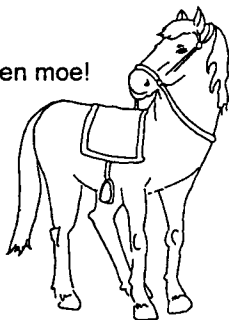
'Tikus is een muis' is een eenvoudig opzegversje dat door de leerlingen uit het hoofd kan worden geleerd.

Tikus is een muis,
kutu is een luis,
binatang is een dier
en **di sini** dat is hier!

Ajam is een kip,
bibir is je lip,
buaja is een krokodil,
seng mau is: dat ik het niet wil!

Kuda is een paard,
buntut is z'n staart,
sapi is een koe,
nu ben ik **tjapai**: ik ben moe!

Afbeelding 3: Tikus is een muis-versje.

Trientje Tjitjak in de klas

Rond de belevenissen van Trientje en Toni is lesmateriaal gemaakt voor de groepen 1 tot en met 4 van de basisschool. Het materiaal is enerzijds bedoeld om te worden gebruikt tijdens de lessen Moluks Maleis, anderzijds is het deels ook geschikt voor gebruik bij intercultureel onderwijs aan de hele groep. Een gedeelte van de taal oefeningen kan ook met de hele groep worden gedaan, omdat de Nederlandse vertaling vermeld wordt. Bij de samenstelling van het materiaal is rekening gehouden met de vier belangrijke taalvaardigheden: schrijven, lezen, luisteren, spreken. Voor de kleuters zijn de verwerkingen bovendien gericht op: kijken, handvaardigheid, zoeken en spelen.

De inhoud van de lessen

De lessen in groep 1 bestaan uit het voorlezen van Molukse dierenverhalen, het zingen van liedjes (meestal die over dieren) en ik laat de kinderen een boekje maken (tekenen, prikken, knippen, kleuren, plakken) waarbij we de tjitjak zich steeds op een ander plekje laten verstoppen. Op de manier zoals dat in de bekende *Dribbel-serie* gebeurt. Zo oefenen we de voorzetsels. Een groot aantal bekende Nederlandstalige kinderliedjes is vertaald in het Maleis en verzameld in het boek *Anak Maluku Menjanji*. Bijvoorbeeld 'Alle eendjes zwemmen in het water':

Bebek-bebek berenang di kali,
tralalalalali, tralalalalali,
bebek-bebek berenang di kolam,
tralalalalalalom!

Iemand opbellen met de speelgoedtelefoon, bijvoorbeeld Opa en Oma die pas naar de Molukken vertrokken zijn, is altijd een succes. Ook die kinderen die niet zo makkelijk tot spreken over te halen zijn, willen dan nog wel eens praten (Nederlands of Maleis).

In groep 2 worden de opdrachten wat uitgebreider. De voorzetsels worden vaak herhaald. Hiervoor gebruiken we onder andere de plaat met de zich verstoppende tjitjaks uit *Trientje Tjitjak in de klas* (zie afbeelding 2).

Verder leren de kinderen hoe ze in het Maleis moeten antwoorden op de geijkte

vragen als: Hoe heet je? Waar woon je? Hoeveel jaar ben je? Op welke school zit je? Enzovoort. Kinderen van vijf, zes jaar vinden het best interessant te ontdekken dat niet alle mensen dezelfde taal spreken. Het komt tegenwoordig immers veel voor dat binnen een groep verschillende talen gesproken worden. Alle allochtone kinderen vinden het leuk om aan de klasgenootjes eens te laten horen hoe ze in hun eigen taal hun moeder noemen, of hoe ze bijvoorbeeld om een koekje moeten vragen. Ter illustratie leren de kinderen het rijmpje *Tikus is een muis*, ze kunnen dat meestal al heel snel opzeggen! (zie afbeelding 3).

Het voorlezen van verhaaltjes, onder andere uit *Trientje Tjitjak*, blijft belangrijk. In de onderbouw gebeurt dat in het Nederlands.

In groep 3 blijft het aanvankelijk bij het herhalen en uitbreiden van de eerder behandelde stof. Er wordt heel veel gebruik gemaakt van een doos met Lotto-plaatjes. De mogelijkheden om die te benoemen zijn legio. Bij de lesmap *Trientje Tjitjak in de klas* hoort ook het boekje *Een kennismaking met de familie van Paul*. De in Assen woonachtige Paul Tuhumury vertelt over zichzelf, z'n ouders, zijn verdere familie en vrienden. Tevens zit bij dit materiaal een serie dia's die ook over een Paul Tuhumury gaan, maar die Paul woont op de Molukken. Hij vertelt ook over zijn dagelijks leven. Kinderen vinden het fascinerend dat er ergens heel ver weg familie van je kan wonen. Neven en nichten die je zelf nog nooit hebt gezien, die net zo heten als jij, die misschien wel op jou lijken. Voor heel wat Nederlandse kinderen is het onvoorstelbaar dat je in een ander land zou kunnen gaan wonen en dat je je opa en oma en je ooms en tantes dan nooit ziet. Ze kunnen zich daar echt geen voorstelling van maken (zie afbeelding 4).

Als de kinderen in groep 4 zitten kunnen ze, normaal gesproken, eenvoudige teksten lezen. Met hen lees ik de boeken van *Trientje Tjitjak* in het Maleis. Spelenderwijs leren ze dat bepaalde letters in een andere taal soms anders uitgesproken worden dan in het Nederlands (bijvoorbeeld u = oe, i = ie). Een van de Molukse dierenverhalen – 'De domme schildpad' – staat in de map met lesmaterialen in het

De Opa's en Oma's zijn al oud. Ze hoeven niet meer zo vaak te werken. Oma krijgt heel vaak bezoek van andere Oma's uit de wijk. Ze praten veel over Ambon en over hoe het vroeger was. Alle Molukse mensen hebben familie op Ambon en op andere plekjes in de Molukken. Op Ambon woont een jongetje en die heet ook Paul Tuhumury, dat is een neefje van mij. Grappig hè? Opa heeft een foto waar die andere Paul Tuhumury op staat.

Afbeelding 4: De opa's en oma's zijn al oud.

Maleis afgedrukt. De kinderen lezen het verhaal, ze maken er tekeningen bij en ze maken er een leesboekje van. Soms wil het nog wel eens moeilijkheden opleveren dat de Molukse dierenverhalen altijd zo tragisch eindigen. Meestal wordt de 'domoor of de slechterik' opgegeten, hij valt te pletter of al zijn veren worden uitgetrokken. Ook dit is cultuurverschil. Soms kom ik, als Nederland-

se juf, wel eens in de verleiding om dit tragische eind een beetje glad te strijken: 'Hij was niet echt dood', of 'Het is natuurlijk niet echt gebeurd.'

Vanaf groep 5 breiden de mogelijkheden voor het invullen van de lessen zich snel uit. Vaak hangt het van de belangstelling van de kinderen af of er veel aandacht is voor Maleis

lezen en schrijven, of dat er meer tijd wordt besteed aan Molukse cultuur. Over het algemeen vinden de kinderen het interessant om teksten in het Moluks Maleis te lezen. Kennelijk heeft het toch iets speciaals, dat je woorden die je om je heen hoort, als schriftelijke teksten herkent. Als er in de teksten woorden voorkomen als *een plasje doen*, *poep*, *billen*, *snotneus* en dergelijke, komen de kinderen niet meer bij van het lachen!

Een vast lesonderdeel in groep 7 is bedoeld als oefening en herhaling van de telwoorden, het *tawarren* 'afdingen'. Voor iemand die jarenlang de handelsgeest bij kinderen in een ontwikkelingsland heeft kunnen observeren, is het fascinerend om te zien dat de kinderen hier in Nederland dit absoluut niet 'in zich hebben'. *Loven en bieden* vinden ze gek, ze begrijpen het systeem eerst niet eens en pas na flink oefenen zijn ze bereid om er een voorstelling van te maken.

Tekst overzetten van de ene taal in de andere laat ik nooit letterlijk doen. Altijd zijn het opdrachten in de trant van: 'Vertel eens hoe je heet en waar je woont', 'Zeg eens dat je het niet weet', 'Vraag eens waar ... woont', 'Vraag eens aan .... of ze bij je komt spelen', 'Groet .... en vraag waar ze naar toe gaat', 'Vertel eens wat je vandaag gaat doen'.

Een gesprek schriftelijk vastleggen doen de leerlingen met behulp van een *stroomschema*. Als ieder een gesprek heeft bedacht, wordt het schema ingevuld en dan worden de gesprekje voorlezen (zie afbeelding 5).

De leerlingen van groep 8 maken, min of meer als afronding van de lessen Moluks Maleis, een werkstuk over het eiland waarvan één van hun voorouders afkomstig is.

Onderwijs in Allochtone levende talen (OALT)

Al vanaf 1992 wordt gesproken over het afschaffen van het onderwijs in de eigen taal. In dat jaar verscheen namelijk het rapport *Ceders in de tuin*, geschreven onder leiding van oudminister J. van Kemenade. Op 1 augustus 1998 is de wet Gemeentelijk Onderwijsachterstandenbeleid (GOA) in werking getreden. Het onderwijs in de allochtone levende talen valt onder die wet. Vanaf 1997 is er op de scholen en ook bij contacten

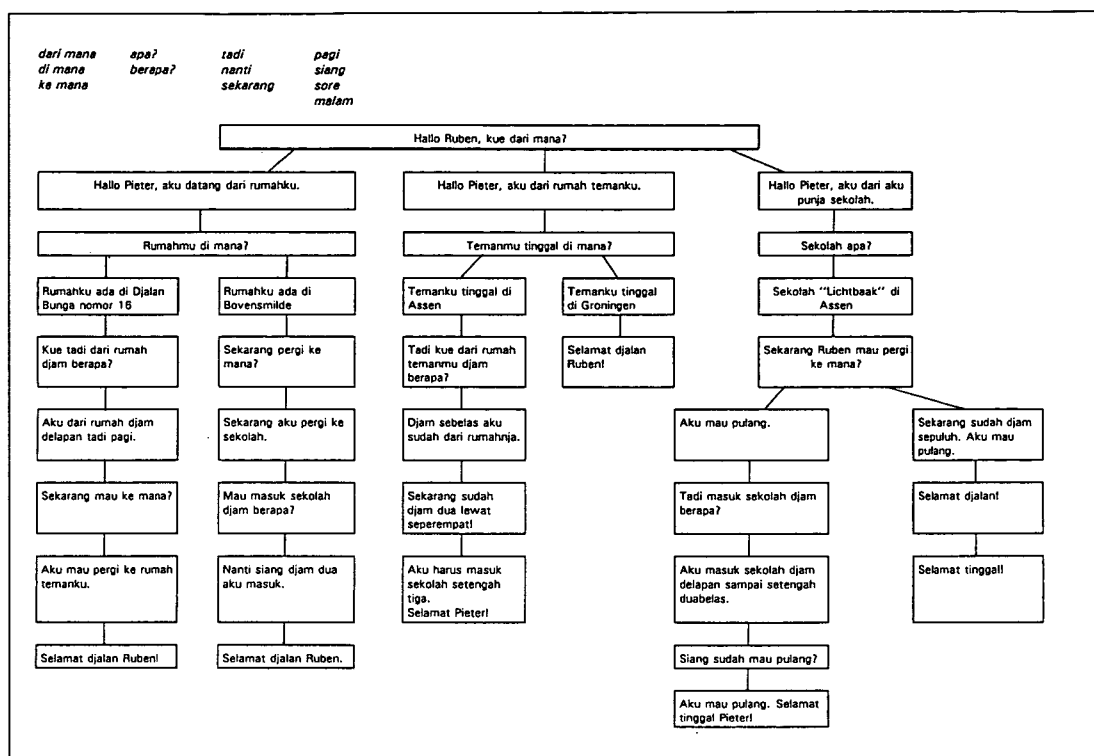
tussen schoolbesturen en gemeenten, gesproken over hoe het nu verder moet met het onderwijs in de eigen taal. De gemeenten zijn verantwoordelijk voor het onderwijs in eigen taal en cultuur en de formatie die de scholen hiervoor ontvangen, wordt verdeeld via de gemeente. De wet staat toe dat er les wordt gegeven in OALT, maar dan buiten de reguliere schooltijden. Het gebruik van Moluks Maleis als lesondersteuning in de onderbouw van de basisschool is wel toegestaan.

Voordat de gemeenten hun nieuwe plannen met betrekking tot het OALT door konden voeren, waren zij wettelijk verplicht de Molukse bevolkingsgroep hierover te raadplegen. Zo'n informatieavond heeft in Assen inmiddels plaatsgevonden. Hoewel vanuit het LSEM verschillende pogingen zijn ondernomen om de Molukse groep te mobiliseren, om zodoende het eigen taalonderwijs te behouden, was de opkomst op de informatieavond zeer laag. De Molukse ouders nemen een afwachtede houding aan. Op de drie Asser basisscholen waar de laatste jaren onderwijs in de Molukse taal en cultuur werd gegeven, werd dat onderwijs in het schooljaar 1998-1999 gevolgd door ongeveer 130 leerlingen. De informatieavond werd bezocht door zestien ouders/verzorgers. De gemeente Assen kan hieruit de conclusie trekken dat, voorzover het de Molukse ouders betreft, het onderwijs in de Molukse taal en cultuur op de basisscholen per 1 augustus 1999 afschaffing kan worden, ook buiten schooltijd. De leerkrachten die les gaven in dit vak, zullen worden ingezet voor extra taalondersteuning aan alle kinderen uit achterstands-situaties.

Hoe nu verder met Moluks Maleis?

Het antwoord op de bovenstaande vraag zal, mijns inziens, uit de Molukse bevolkingsgroep moeten komen. Men zal zich in de toekomst moeten bezinnen op de vraag in hoeverre men het behoud van de eigen cultuur voor het nageslacht als waardevol beschouwt. Misschien zal men tot de conclusie komen, dat het voortbestaan van de eigen taal een voorwaarde is voor het behoud van de eigen cultuur, misschien heeft men andere meningen hierover. Het LSEM is begonnen

Afbeelding 5: Ingevuld stroomschema.

zich ook op de kerken te richten. Dé plaatsen waar nog steeds veel Maleis en Moluks Maleis gesproken, gezongen en gelezen wordt, is in en rond de kerkdiensten en op de zondagscholen.

Inmiddels is er tweetalig zondagsschool-materiaal ontwikkeld, waarbij het uitgangspunt is: een evenwichtig aanbod van Moluks Maleis en Nederlands met daarbij vernieuwing en/of vereenvoudiging van het geschreven en gesproken kerkelijk Maleis.

Bahasa menundjukkan bangsa (Aan de taal herken je het volk)

Noot en literatuur

1 In het Maleis wordt het noemen van een bepaalde hoeveelheid meestal gevolgd door een klassificeerwoord. Hoeveel vissen? Twee staarten! Hoeveel bezoekers? Tien mensen!

Hajer, M., *Leerplan onderwijs eigen taal en cultuur in het basisonderwijs – bijzonder deel voor het Moluks Maleis*. Enschede, SLO, 1990.

Hill, E., *Dribbel is jarig*. Weesp, Unieboek, 1984.

Scholte A., H. Sulman & B. Tahitu, *Anak Maluku Menjanji – 111 Molukse liedjes voor kinderen*. Utrecht, LSEM, 1996.

Steensma, H., *Trientje Tjitjak*. Utrecht, LSEM, 1996.

Steensma, H., *Toni Tjitjak op Ambon*. Utrecht, LSEM, 1998.

Steensma, H., *Trientje Tjitjak in de klas – lesmateriaal voor de groepen 1 t/m 4 van de basisschool*. Utrecht, LSEM, 1998, 1999 (tweede gedeelte).